

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ****LEGAL REGULATION OF DIGITALIZATION OF HIGHER LEGAL EDUCATION:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

Громовенко К.В., д.ю.н.,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

Тицька Я.О., к.ю.н., доцент
кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету

Статтю присвячено проблемам та перспективам трансформації та розвитку нормативно-правового забезпечення функціонування вищої юридичної освіти в умовах діджиталізації освіти. На основі здобутків сучасних вітчизняних вчених аналізуються основні підходи до інтерпретації понять «діджиталізація» та «правове регулювання».

Досліджуються теоретичні засади діджиталізації вищої освіти та пропонуються напрями вдосконалення вітчизняного законодавства з метою переходу від традиційної системи навчання до цифровізації закладів вищої юридичної освіти.

Проаналізовані норми діючого освітнього законодавства в частині діджиталізації освіти. Здійснено аналіз основних компонентів діджиталізації закладів вищої юридичної освіти.

Наголошується на важливості відображення процесів діджиталізації вищої освіти, в тому числі і юридичної, в галузевому законодавстві. Зазначено, що даний процес передбачає кропітку експертну роботу щодо створення правових норм, узгодження норм цивільного, господарського, кримінального, бюджетного, трудового, освітнього та іншого законодавства.

Констатовано, що на вимогу сьогодення варто розширювати доступ до цифрової юридичної освіти, що передбачає накопичення технічних засобів в закладах вищої юридичної освіти, вжиття заходів, спрямованих на нормативне, кадрове, організаційне, фінансове забезпечення вдосконалення. Не викликає сумніву необхідність оновлення вимог до роботи професорсько-викладацьких працівників у відповідності до нових цифрових реалій.

Зроблено висновок, що станом на сьогоднішній день правове забезпечення діджиталізації вищої юридичної освіти не досягло належного рівня. Таку ситуацію зумовлюють різні причини, проте вона потребує вирішення, адже в умовах сучасного інформаційного суспільства саме цифрова система освіти набуває переваг перед традиційними формами навчання.

Ключові слова: діджиталізація, діджиталізація, цифровізація, оцифровування, правове регулювання, освіта, право, вища юридична освіта, освітні послуги.

The article is devoted to the problems and prospects of transformation and development of regulatory and legal support for the functioning of higher legal education in the context of digitalization of education. Based on the achievements of modern domestic scientists, the main approaches to the interpretation of the concepts of "digitalization" and "legal regulation" are analyzed.

Theoretical principles of digitalization of higher education are studied and the directions of improvement of the domestic legislation for the purpose of transition from traditional system of training to digitalization of institutions of higher legal education are offered.

The norms of the current educational legislation in the part of digitalization of education are analyzed. The analysis of the main components of digitalization of higher legal education institutions is carried out.

The importance of reflecting the processes of digitalization of higher education, including legal, in sectoral legislation is emphasized. It is noted that this process involves painstaking expert work on the creation of legal norms, harmonization of civil, economic, criminal, budgetary, labor, educational and other legislation.

It is stated that at the request of today it is necessary to expand access to digital legal education, which involves the accumulation of technical means in institutions of higher legal education, taking measures aimed at regulatory, personnel, organizational, financial support. There is no doubt about the need to update the requirements for the work of teaching staff in accordance with the new digital realities.

It is concluded that as of today the legal support for digitalization of higher legal education has not reached the appropriate level. This situation is due to various reasons, but it needs to be addressed, because in today's information society it is the digital education system that is gaining an advantage over traditional forms of learning.

Key words: digitalization, digitization, digitalization, digitization, legal regulation, education, law, higher legal education, educational services.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблеми пов'язані з пандемією коронавірусу COVID-19 показали важливість зростання ролі діджиталізації в усіх видах життєдіяльності. Локдаун не тільки змусив говорити про цифровізацію, але й робити вирішальні кроки задля забезпечення високого рівня якості освіти в умовах пандемії коронавірусу. Події останніх двох років, протягом яких весь світ продовжує боротися з пандемією, продемонстрували важливість діджиталізації освіти загалом, та вищої юридичної освіти зокрема. За таких умов все більше уваги набуває актуальне питання правового регулювання діджиталізації вищої юридичної освіти.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Питання діджиталізації системи освіти є предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних і іноземних науковців, серед яких слід зазначити: В. Биков, Т. Вакалюк, А. Василік, Н. Давидова, А. Данилюк, М. Жалдак, С. Карп-

люк, М. Лещенко, М. Менджул, О. Михайленко, Л. Петухова, І. Роберт, О. Співаковський, О. Спірін, М. Шишкіна, А. Яцишин та інші.

Окремі аспекти нормативно-правового забезпечення освіти в Україні висвітлювались в роботах багатьох вітчизняних науковців, зокрема: В. Бахрушина, О. Картух, Є. Краснякова, В. Лугового, Ю. Молчанової, І. Семенець-Орлової, Л. Прокопенка, Л. Парашенко, Н. Протасової та ін. Проте, незважаючи на збільшення наукових публікацій, присвячених різноманітним аспектам діджиталізації освіти, слід відзначити, що наразі в сучасній юридичній літературі не стало предметом окремого дослідження питання правового регулювання діджиталізації вищої юридичної освіти, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою дослідження є теоретичне осмислення особливостей правового регулювання діджиталізації вищої юридичної освіти, що передбачає висвітлення проблем

та перспектив, що стоять на шляху запровадження цифрової системи освіти.

Виклад основних положень дослідження. Попри велику кількість наукових публікацій з питань діджиталізації, наразі єдиного загальноприйнятого визначення основних понять як то «діджиталізація», «діджитизація», «цифровізація» не існує. Інколи визначення, що надають автори певному поняттю, є доволі суперечливими і навіть взаємовиключними.

Для більш глибоко вивчення поставленої проблеми слід зупинитися та розглянути, що представляє собою в категоріальному та змістовному аспектах діджиталізація.

Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «оцифрування», «цифровізація», або ж «приведення в цифрову форму». В юридичній літературі можна зустріти і термін «діджитизація». Варто відразу підкреслити, що «діджитизація» – це те ж саме, що і «оцифрування» в перекладі, а «діджиталізація» – це «цифровізація». З цього приводу О. Збанацькі зазначає, що «словосполучення, похідні від слова digit, та його українська транскрипція «діджит» і транслітерація «дигіт» у законодавстві України майже не знайшли свого відображення, що є свідченням віддання переваги його українському аналогу – «цифра». Дотримуючись такого принципу, слова «діджиталізація» або «діджиталізація» теж мають український аналог – «цифровізація» [3, с. 104].

Ще одна інтерпретація співвідношення понять «діджиталізація» та «діджитизація» полягає у тому, що «діджиталізація, якісно відрізняється від діджитизації, оскільки має на меті не елементарну зміну форми документу, а застосування інформаційно-комунікаційних технологій для того, щоб насамперед змінити якість повсякденного життя. Ведучи мову про популярну фразу «держава в телефоні», ми ілюструємо найпростіший варіант діджиталізації. Діджиталізація вже є більш складним явищем, порівняно з діджитизацією передбачає впровадження цифрових технологій в усі сфери управлінської діяльності, при цьому не замінюючи паперові носії, а переважно дублюючи їх [11, с. 143].

На думку К. О. Купріної, діджиталізація – це способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму [9, с. 259]. Дещо іншу позицію з цього питання займає О. В. Халапсіс, визначаючи діджиталізацію не як спосіб, а як пов'язаний із тенденцією приведення в електронний вигляд найрізноманітніших видів використовуваної людиною інформації процес, умовно названий дослідником «оцифруванням буття» [14].

О. Литвинов визначає діджиталізацію як «перш за все, явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку» [10, с. 170].

Діджиталізація ж, за Ж.-П. де Клерком, полягає у використанні цифрових технологій та даних (оцифрованих (діджитизованих) та існуючих у цифровій формі спочатку) з метою одержання прибутку, поліпшення бізнесу, зміни/трансформації бізнес-процесів (відмінних від суто діджитизації останніх) та створення належного середовища для їх реалізації, в основі якого – використання цифрової інформації [15].

Заслуговує на увагу думка А. Шаповалова, котрий дає визначення поняттю «діджиталізація освіти». Дане поняття трактується вченим як «процес поглинання, застосування та асиміляції інститутом освіти нових технологічних розробок на ниві комунікаційних технологій з подальшим використанням їх з навчальними, комунікаційними та виховними цілями» [3, с. 72].

Наступним терміном, на якому варто зупинитися є поняття «правове регулювання».

На відміну від терміну «діджиталізація», відносно терміну «правове регулювання» у сучасній юридичній літературі, сформувався майже єдине розуміння цього поняття

як «сукупності різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюється в інтересах усього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкування поведінки окремих суб'єктів установленому в суспільстві правопорядку» [4, с. 154].

На думку П. Рабіновича сутність правового регулювання полягає в здійснюваному державою за допомогою всіх юридичних засобів владному впливі на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [12, с. 151].

Правове регулювання – це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом. (8, с. 200)

В.Д. Ткаченко визначає його як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [5, с. 207–208].

О.Ф. Скакун зазначає, що правове регулювання суспільних відносин – це здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою усієї сукупності юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона та розвиток [13, с. 254].

М.І. Козюбра наголошує, що правове регулювання – це впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів і способів [6, с. 95].

Виходячи з викладених і інших визначень правового регулювання, можна погодитися з висновком О.М. Калашника, що дослідники різних поколінь значно збагатили спектр підходів до його трактування. Так, сьогодні правове регулювання тлумачиться як: окреме системне правове явище; як упорядкування відносин з допомогою норм права; як встановлення форм юридичного впливу суспільства та держави на суспільні відносини; як встановлення певного суспільного порядку; як процес упорядкування суспільних відносин з допомогою відповідних засобів і способів [7, с. 137].

Законодавство покликане бути важливим та ефективним інструментом державного управління суспільством. Своєчасність, повнота та точність законодавчих рішень є передумовою успішного функціонування держави. Правове регулювання вищої юридичної освіти характеризується не лише наявністю прогалів у системі законодавства, що призводить до унеможливлення або перешкоджанню досягненню мети правового регулювання, але й недостатньою оперативністю з боку законодавчої гілки влади, що призводить до відставанням від суспільних потреб. І однією з таких потреб є діджиталізація освіти.

Перехід від традиційної вищої освіти до діджиталізації передбачає не лише кількісне накопичення технічних засобів в закладах вищої освіти, але й нормативно-правове регулювання такої діяльності. Як відмічає Н. Давидова: «поширення інформаційно-комунікаційних технологій призвело до появи нового масиву правових питань захисту інтелектуальної власності, прайвесі, свободи слова, авторського права викладача на навчальні матеріали, розміщені в мережі «Інтернет», контролю за плагіатом, питання контролю за якістю знань, питання взаємовідносин з організаціями, що забезпечують технічну підтримку дистанційного навчання» [2, с. 46]. Діюче законодавство не забезпечує повною мірою ці завдання, і тут загальними нормами про діджиталізацію освіти не обійтись. Необхідна ціла низка нормативно-правових актів. Логічно припустити, що регулювання цих суспільних відносин нормами права має знайти послідовне відображення в галузевому законодавстві, що передбачає кропітку експертну роботу щодо створення правових норм, узгодження норм цивіль-

ного, господарського, кримінального, бюджетного, трудового, освітнього та іншого законодавства.

Перехід від традиційної системи навчання до діджиталізації закладів вищої юридичної освіти передбачає комплекс заходів, спрямованих на нормативне, кадрове, технологічне, організаційне, фінансове забезпечення. Але вітчизняні заклади вищої юридичної освіти роблять перші незначні кроки на цьому шляху. Заклад вищої юридичної освіти не може бути уніфікованою інституцією. В умовах розвитку цифрових технологій розширюються можливості не лише для здобувачів вищої юридичної освіти, але й для професорсько-викладацького складу. Адже функціонування відкритих освітніх систем дає можливість апробувати власні авторські освітні програми на більш широке коло слухачів. З іншого боку, це ставить перед закладом вищої юридичної освіти завдання відносно ознак професіоналізму професорсько-викладацького складу у відповідності до нових цифрових реалій. І ось тут важливо відійти від формалізму професійності професорсько-викладацького складу, який вимірюється кількістю публікацій в наукометричних базах, псевдостажуваннями тощо, а сфокусувати увагу на реальних навичках, уміннях, знаннях, що відповідають діджиталізації вищої юридичної освіти. Оскільки функціонування відкритих освітніх систем передбачає залучення іноземних здобувачів вищої освіти, в зв'язку з цим актуалізується проблема володіння професорсько-викладацьким складом іноземними мовами задля викладання іноземною мовою навчальної дисципліни. Все це вимагає нормативно-правового закріплення.

Основою нормативно-правової бази, що регулює діяльність вищих закладів освіти є Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інші нормативно-правові акти. Концептуальні засади діджиталізації системи освіти знайшли своє відображення в новому Законі України «Про освіту».

Основними компонентами діджиталізації закладів вищої освіти, у тому числі й юридичного спрямування є:

- 1) онлайн-освіта;
- 2) електронні освітні ресурси;
- 3) електронний документообіг;
- 4) навчання за допомогою тренажерів;
- 5) формування компетенцій, необхідних у цифровому світі.

Кожен з цих компонентів вже отримав чи очікує на нормативно-правове регулювання. Ті незначні кроки, що зроблені законодавцем, не можна вважати задовільними, оскільки вони не досягають бажаного результату – функціонування цифрового закладу вищої освіти.

Очевидно, що також потребує суттєвого оновлення нормативно-правова база, яка регулює правовідносини у сфері освіти в частині організації і здійснення дистанційного та змішаного навчання. Ст. 9 Закону України «Про освіту» закріплює правові засади онлайн-освіти, відповідно до якої основними формами здобуття освіти є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві));
- дуальна.

Але незважаючи на закріплення дистанційної, мережевої форм навчання, насправді приклади її застосування до нещодавнього часу були поодинокими. І лише проблеми пов'язані з пандемією коронавірусу COVID-19 надали

широкі можливості застосування цих форм здобуття освіти на практиці. Більше того, онлайн-освіти вийшла за межі закладу освіти, держави, оскільки набувають популярності масові відкриті онлайн-курси, які є безоплатними і доступними через мережу Інтернет для всіх незалежно від країни походження та країни перебування, незалежно від рівня професійної підготовки, від віку тощо.

В науковій літературі відмічається, що «дистанційна освіта як форма навчання і складник цифрової вищої освіти функціонує у межах комплексу спеціальних правовідносин. Правові норми регулюють діяльність провайдерів такої освіти та відносини, що виникають у результаті використання дистанційних освітніх технологій. Науково-педагогічні працівники, задіяні в дистанційному навчанні, є учасниками цивільних (робота з погодинною оплатою праці) або трудових правовідносин. Тому потрібно змінити підходи до оплати праці в межах реалізації концепції цифрового університету з розробкою нормативів, які враховують особливості виконання освітніх функцій, характерних для цифрового навчання» [1, с. 4]. А також необхідно говорити про введення в дію норм, котрі би захищали авторські права науково-педагогічних працівників, пов'язані з відкритими освітніми технологіями.

Діджиталізація вищої юридичної освіти торкнулась також питання співпраці вітчизняних закладів освіти з іноземними партнерами. Використання корпоративної електронної пошти, «хмарних» технологій, електронних засобів навчальної та наукової діяльності, створення аккаунтів у провідних соціальних мережах, проведення вебконференцій, проведення відкритих онлайн-курсів тощо відбувається за рахунок використання інформаційних технологій. І задля уникнення потенційних правових спорів з іншою країною ці питання мають бути законодавчо врегульованими, щоб дати можливість закладам вищої юридичної освіти працювати в правовому полі і задля захисту науково-педагогічних працівників, які широко використовують відкриті освітні системи.

Важливою перешкодою на шляху діджиталізації вищої юридичної освіти є невизначеність та незакріпленість на законодавчому рівні багатьох питань, зокрема: розширення методів викладання; застосування штучного інтелекту; створення та управління цифровими базами даних з освітніх питань тощо. При створенні правової бази пов'язаної з діджиталізацією вищої освіти, і юридичної зокрема, необхідно якомога ширше впроваджувати в законодавчу практику використання цифрових технологій в системі освіти. Теоретична нерозробленість та правова нерегульованість питань, пов'язаних із діджиталізацією вищої юридичної освіти сповільнює інтеграцію нашої країни у європейський науковий та інтелектуальний простір.

Висновки. Таким чином, діджиталізація вищої юридичної освіти – один із пріоритетних напрямів реформування й стратегічного розвитку системи освіти в Україні. Сьогодні бурхливий розвиток інформаційних технологій дає широкі можливості для розвитку закладів вищої освіти шляхом запровадження цифрових технологій в навчальний процес. Та без належного нормативно-правового забезпечення діджиталізації вищої освіти, в тому числі і юридичної, так і не зафункціонує в повній мірі. Тому «пошук оптимального поєднання організаційної самобутності й нормативної уніфікації основних процесів, процедур і діяльності цифрового університету є основним викликом для прибічників і реалізаторів ідей діджиталізації вищої освіти» [1, с. 3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешонков В.Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2. С. 1-6.
2. Давидова Н., Менджул М. Правове регулювання цифровізації як вектор розвитку приватного права на прикладі освітніх відносин. *Університетські наукові записки*. 2021. № 1. С. 43-51.
3. Дигіталізація як сучасна тенденція розвитку інституту освіти: Матеріали I міжнародної наукової конференції ІКС-2012, Львів, 25-28 квітня 2012 р. Львів.: «НУ Львівська політехніка», 2012. 384 с.
4. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції: [навч. посіб.] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ.: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
6. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
7. Калашник О.М. Механізм правового регулювання цивільних відносин як об'єкт наукових досліджень: ґене́за та сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 136–149.
8. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник]. Київ: Кондор, 2008. 477 с.
9. Куприна К. А. Диджитализация: понятие, предпосылки возникновения и сферы применения. *Вестник научных конференций. Качество информационных услуг*: по материалам международной научно-практической конференции 31 мая 2016 г. Тамбов. 2016. № 5-5 (9). С. 259-262.
10. Литвинов О.М. Діджиталізація на порозі цифрового дахау. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*. 2020. С. 170-172.
11. Міхровська М.С. Цифрова термінологія в публічному управлінні: від оцифрування до цифрового урядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 142-144.
12. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – 3-тє вид. зі змінами і доп. – Київ : ІСДО, 1995. – 172 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.
14. Халапсис А. В. Глобалізація и метрика истории URL: <http://halapsis.net/globalizatsiya-i-metrika-istorii>
15. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digitaltransformation-disruption/>